

Un tresor de la zona Ebre-Segre

L. VILLARONGA

Abans de la seva dispersió ens ha estat possible fotografiar, pesar i estudiar un conjunt de monedes procedents d'una troballa, de la qual no sabem ni la data, ni el lloc. Tot ens fa pensar que procedeixen del sud de Catalunya, cap a l'Ebre i el Segre.

Agraïm aquesta informació, que és una col·laboració molt important per a les nostres recerques i amb la qual s'ha evitat la pèrdua d'aquests materials.

El tresor és molt representatiu del temps de l'aixecament dels íbers contra els romans pel seu contingut: dracmes emporitanes, dracmes ibèriques, divisors ibèrics imitació dels òbols massaliotes, dracmes d'Ebusus, quinaris romans i òbols massaliotes.

Són especialment importants, la dracma d'ILTIRTAR amb cap d'home a l'anvers i els òbols d'imitació massaliota amb llop i llegendes ibèriques. La gran majoria de monedes són inèdites, i solament per llur publicació creiem que és prou important aquest article.

CATALEG

EMPORION

Bibliografia:

J. AMORÓS, *Les dracmes emporitanes*. Barcelona, 1933.

A. M. DE GUADÁN, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*. Barcelona, 1968-1970.

Anv.: Cap d'Arethusa, voltada per tres dofins, a la dreta.

Rev.: Pegàs a la dreta, dessota la llegenda grega EMPORITON.

a) Pegàs amb cap normal.

1. Tipus d'anvers anomenat de «rinxols».
Amorós Da; Guadán VI-VI-I, núm. 237 v.
4.66, 8 h, diàm. 18/19 m/m.

b) Pegàs amb el cap modificat.

2. Tipus d'anvers anomenat de «llaç». Llegenda de lletres grans. Amorós II; Guadán IX-I-I, núm. 391 v. 4.60, 7 h, diàm. 17/19 m/m.

Les dracmes que segueixen pertanyen al grup III d'Amorós i al IX de Guadán, el qual les anomena «Ibero-helenas».

3. 4.68 grs, 6 h, diàm. 18/19 m/m.
4. 4.65 grs, 9 h, diàm. 19"20 m/m.
5. 4.70 grs, 7 h, diàm. 19/20 m/m. Amorós Ca, Guadán 445 v.
6. 4.61 grs, 7 h, diàm. 20 m/m. Amorós Ca, Guadán 444 v.

IMITACIONS IBÈRIQUES

Bibliografia:

A. M. DE GUADÁN, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*. Barcelona, 1968-1970.

L. VILLARONGA, *Las monedas ibéricas de Ilerda*. Barcelona, 1972.

a) Dracmes amb inscripcions no llegibles:

7. Llegenda [7], 4.60 grs, diàm. 18 m/m, Guadán 557 v.
8. Llegenda [8], 4.50 grs, diàm. 18 m/m, Guadán 812 v.
9. Llegenda [9], 4.45 grs, 8 h, diàm. 19/20 m/m, inèdita.

b) Dracmes amb inscripcions llegibles:

10. Llegenda [10] (ERUR), 4.60 grs, 7 h, diàm. 18 m/m, inèdita. L'encuny d'anvers és el Guadán A.502 del núm. 842, essent l'encuny de revers inèdit.
11. Llegenda [11] (KeRTeKuNTe), 4.15 grs, 2 h, diàm. 17/18 m/m, llegenda 29 de Guadán, núm. 867 v.
12. Llegenda [12] (KuM), 4.60 grs, 5 h, diàm. 21 m/m, llegenda 36 de Guadán, núm. 898 v.
13. Llegenda [13] (ILTIRTaR), 4.57 grs, 7 h, diàm. 18 m/m, llegenda 31 de Guadán, núm. 883 v.; Villaronga sèrie 1.ª, encuny d'anvers A.1. i el de revers inèdit.
14. Llegenda [14] (ILTIRTaSALIR), 4.46 grs, 6 h, diàm. 20/21 m/m. Llegenda 35 de Guadán; Villaronga sèrie 3.ª, encunys inèdits.
15. Anv.: Cap d'home a la dreta amb el pentinat de rínxols de ganxo.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

Rev.: Pegàs emporità amb el cap modificat, dessota llop i la llegenda [15] (ILTIRTaR), 4.50 grs, 6 h, diàm. 19/20 m/m. Inèdita, essent l'única dracma d'imitació emporitana, que presenta a l'anvers un cap viril.

c) Divisors:

16. Anv.: Cap d'home a la dreta.
Rev.: Pegàs a la dreta, dessota sembla veure's un dofí, 0.38 grs, 1 h, diàm. 9/10 m/m. Inèdit.

IMITACIONS IBÈRIQUES DE L'ÒBOL MASSALIOTA

Bibliografia:

El cap d'Apollo de l'òbol massaliota en ésser imitat queda indeterminat si és d'home o de dona. En el model del revers, en el qual quatre radis divideixen el cercle en quatre quadrants, en ésser imitat presenta algunes vegades la disposició de dos quadrants i un semicercle, en el qual hi ha el llop totèmic d'Iltirta.

a) Revers de dos quadrants i semicercle amb el llop.

17. Cap a la dreta, llop a l'esquerra. Quadrants: creixent amb glòbul, llegenda ibèrica [17] (ILTITa), a la qual manca la R. 0.68 grs, 6 h, diàm. 10 m/m. Inèdit.
18. Cap a l'esquerra, llop a la dreta. Quadrants: creixent i pal, llegenda ibèrica [18], (IRTi), mancant signes. 0.57 grs, 10 h, diàm. 10 m/m. Inèdit.
19. Cap a la dreta, llop a la dreta. Quadrants: llegenda ibèrica [19] (...TIRTa), i A. 0.65 grs, 3 h, diàm. 9.5 m/m. Tipus Villaronga 2-6, però d'encunys diferents.
20. Cap a la dreta amb dos dofins davant, llop a l'esquerra. Quadrants: creixent, dos signes ibèrics [20] (VL?), 0.55 grs, 9 h, diàm. 9/10 m/m. Inèdit.

b) Revers de quatre quadrants, que ordenem: primer, el superior esquerre; segon, el superior dreta; tercer, inferior esquerre; quart, inferior dreta.

21. Cap a la dreta. Quadrants: M, signe ibèric [21-1] (R?), creixent i glòbul a l'esquerra, signe ibèric [21-2] (Ti), glòbul a la dreta. A més en els quadrants primer i segon, petit signe indeterminat. 0.48 grs, 3 h, diàm. 9/10 m/m. Inèdit.
22. Cap a l'esquerra. Quadrants: M, A, buit, creixent. 0.55 grs, 11 h, diàm. 10 m/m. Similar tipus Villaronga 2-1, però en diferent distribució i diferents encunys.
23. Cap a la dreta. Quadrants: M, A, creixent, buit. 0.55 grs, 6 h, diàm. 9/10 m/m.

15

MASSALIA

Bibliografia:

H. DE LA TOUR, *Atles de Monnaies gauloises*. París, 1892.

Anv.: Cap d'Apollo a l'esquerra.

Rev.: Quatre quadrants: M, A, buit, buit. La Tour 593.

24. 0.59 grs, 5 h, diàm. 9/10 m/m.

25. 0.53 grs, 5 h, diàm. 9/10 m/m.

EBUSUS

Bibliografia:

M. CAMPO, *Las monedas de Ebusus*. Barcelona, 1976.

Anv.: Bes de front.

Rev.: Toro a l'esquerra. Campo XVII.

26. 2.27 grs, 5 h, diàm. 14/15 m/m.

27. 2.18 grs, 5 h, diàm. 15/16 m/m.

ROMA

Bibliografia:

M. CRAWFORD, *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974.

Anv.: Cap de Roma a la dreta, darrera V.

Rev.: Dioscurs a la dreta, dessota en cartela ROMA en relleu.

28. 1.88 grs, 11 h, diàm. 15 m/m. Cr. 44/6, làm. IX-14.

29. 1.96 grs, 2 h, diàm. 15 m/m. Cr. 44/6, làm, IX-11.

METROLOGIA

Són poques les monedes d'aquest tresor, que formen una mostra molt reduïda per treure'n conseqüències, però creiem que hem de donar-ne les dades metrològiques.

Per les dracmes emporitanes, els paràmetres són: $N=6$; $x=4.65$; $s=0.04$; $v=0.84\%$; $skewness=-0.13$; $kurtosis=1.65$; interval de confiança del pes mitjà de la població 4.61/4.69 grs.

Veiem, doncs, que les dracmes emporitanes presenten un pes mitjà lleugerament inferior al del grup, el qual és de 4.70 grs.

Pel que fa a les dracmes ibèriques encara és quelcom més baix essent de 4.49, amb 9 monedes; $s=0.14$; $v=3.16\%$; interval de confiança de 4.38/4.60. Veiem que l'interval de confiança d'ambdós grups coincideix en llurs extrems.

Pel que fa als divisors d'imitació massaliota, els paràmetres són els següents: $N=7$; $x=0.576$; $s=0.068$; $v=11.8\%$; interval de confiança de 0.51/0.64 grs.

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

Si hi afegim els altres divisors d'aquest tipus que coneixem, en resulten els següents paràmetres: $N=16$; $x=0.563$; $s=10.8\%$; interval de confiança de 0.53/0.595 grs.

En deduïm que són sisens d'una dracma de 3,20/3.60 i vuitens d'una altra de 4.24/4.80. Sistema compatible amb el victoriat romà pesat l'hispano-carthaginès i l'emporità.

COMENTARIS

Moneda romana

La presència de dos quinaris romans anònims, de l'emissió més antiga, és testimoni que el tresor fou amagat poc després de l'any 211 a. C., en el qual fou creat el denari romà.

Dracmes emporitanes

En el tresor hi ha una dracma amb el pegàs de cap normal, anterior al 218 a. C. i cinc amb el pegàs de cap modificat. Falten les dracmes emporitanes de pes reduït, ajustades al sistema del denari romà pesat, o sigui que el tresor fou amagat abans que s'encunyessin les dracmes emporitanes de pes reduït, malgrat haver-se ja encunyat el denari romà, al qual pertany el sistema emporità de pes reduït.

Dracmes ibèriques

Són molt importants les nou dracmes del tresor. De les tres amb la llegenda no legible, una és inèdita, i de les altres legibles, una presenta la llegenda inèdita i l'altra amb el tipus de cap d'home també és inèdita i a més insòlita, essent l'única dracma d'imitació emporitana amb cap viril.

Per primera vegada trobem juntes en un tresor les dracmes amb les llegendes *Iltirtar* i *Iltirtasalir*.

El pes mitjà d'aquestes dracmes és lleugerament inferior al de les dracmes emporitanes.

Moneda massaliota

Dos òbols massaliotes assenyalen llur encunyació en el segle III a. C. Serviren com a model als divisors ibèrics de les dracmes ibèriques d'imitació emporitana, la qual cosa demostra l'estima en què eren tinguts i llur presència a les terres catalanes.

Divisors ibèrics

Els divisors de les dracmes ibèriques algunes vegades imiten els divisors de les dracmes emporitanes amb el revers del pegàs. En el tresor n'hi ha un, però la majoria dels divisors trobats a Catalunya imiten els òbols massaliotes. Aquestes imitacions presenten la particularitat, en algunes d'elles, que dels quatre quadrants, dos d'ells estan reduïts a un semicercle. Per tant tenim divisors amb quatre quadrants i d'altres amb dos quadrants i un semicercle.

El sistema metro lògic d'aquests divisors és compatible amb el de la dracma massaliota de 3.60 grs., de la qual són un sisè i amb el de les dracmes emporitanes i ibèriques, de les quals són un vuitè.

L'assignació de la seca on foren encunyats és fàcil quan presenten la llegenda ibèrica Iltirta, més o menys completa, o quan hi figura el llop, l'animal totèmic d'Iltirta. Per als altres casos, en què no es donen aquestes circumstàncies, l'assignació de seca queda incerta.

Al sis exemplars que coneixíem quan publicàrem el nostre llibre de les monedes d'Iltirta, ara, a més dels set exemplars que publiquem, podríem afegir-n'hi altres vuit procedents de troballes esporàdiques.

Hem de remarcar que tots són de tipus diferents, la qual cosa assenyala un volum d'emissions d'una certa importància.

Monedes d'Ebusus

Les dues dracmes d'Ebusus, sense símbol deixen veure unes ratlles per dessota dels tipus encunyats, que semblen ésser restes dels tipus d'una moneda que fou aprofitada i que fou encunyada de nou, malgrat que també podria ésser que fos encunyada amb un encuny aprofitat.

ESQUEMA DE LES ENCUNYACIONS DE FINALS DEL SEGLE III A. C.

Podem presentar un esquema de la cronologia de les monedes contingudes en aquest tresor ajustat a les nostres hipòtesis que hem exposat en altres llocs.¹

Fites entre les quals podem situar les nostres monedes:

- 237 a. C. Arribada dels cartaginesos a la península.
- 218 a. C. Desembarc romà a Emporion. Modificació del cap del pegàs.
- 218 a. C. Creació del denari romà de 4,50 grs.
- 206 a. C. Fi de l'estada dels cartaginesos a la península.

D'aquestes dades podem deduir:

Primer. Inici de les dracmes ibèriques poc després del 218, puix que imiten les dracmes emporitanes del pegàs amb el cap modificat, que suposem introduït en aquella data.

Segon. Fi de l'encunyació de les dracmes ibèriques cap a l'any 195, amb motiu de la pacificació de Cató. Aquestes dracmes foren recollides pels romans en llurs triomfs i portades a Roma, segons ens conta Titus Livi.

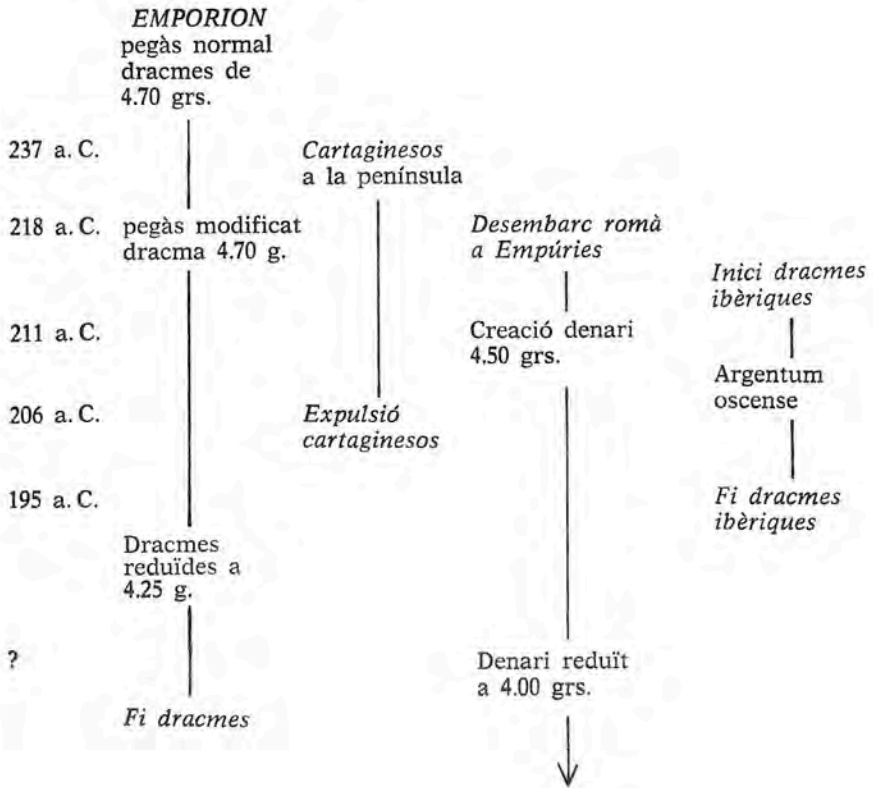
Tercer. Cap a l'any 195, fi de les emissions de dracmes ibèriques. Encara no s'havien encunyat les dracmes emporitanes de pes reduït, del sistema del denari romà de 4,50 grs.

Quart. Per tant, segons les nostres hipòtesis, la reducció del pes del denari romà de 4,50 a 4,00 grs. degué tenir lloc, o almenys arribà a Catalunya després del 195 a. C.

Donem el següent esquema gràfic:

1. L. VILLARONGA, *Necessitats financeres a la Catalunya ibèrica, dels segles II-I a. C., II Reunió d'Economia Antiga de la Península Ibèrica*, Barcelona, 1982, en premsa.

ESQUEMA DE CRONOLOGIA

CONCLUSIONS

Potser la cosa més important a remarcar és la presència de monedes inèdites en una troballa de tan pocs exemplars. Així, tenim que de les nou dracmes ibèriques, tres són inèdites, dels set òbols d'imitació massaliota, quatre són totalment inèdits i dos amb variacions prou importants per la disposició de llurs tipus.

Això fa pensar en el volum extraordinari de monedes encunyades pels pobles ibèrics en llurs lluites contra els romans invasors, la qual cosa justifica la xifra de l'«*argentum oscense*» recollit pels romans en llurs triomfs, que ens dona Titus Livi.

Per la cronologia arribem a les següents conclusions:

Encunyació de les dracmes ibèriques del 218 al 195 a. C.

Reducció del pes del denari romà, passant de 4.50 a 4.00 grs., després del 195 a. C.

Pel que fa a les dracmes emporitanes: modificació del cap del pegàs l'any 218, i reducció de llur pes ajustant-se al del denari romà poc després del 195, essent la fi de llur encunyació poc temps després, abans de reduir-se el pes del denari romà.

TAULA DE LLEGENDES

7	СМП°ИИТИ
8	ИМАРИТИ
9	ПМ᠑᠑᠐1И
10	Æφ↑Δ
11	∠∠⊙⊙M⊙
12	⊙Υ
13	Χ↑Ψ◇X◇
14	Υ↑Ψ◇XMP↑M◇
15	Υ↑Ψ◇X◇
17	Υ↑ΨX
18	Υ◇Ψ
19	--Ψ◇X
20	↑Λ
21.1	◇
21.2	Ψ